

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ СТАНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ РІВНЕНЩИНИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ РЕГІОНУ

У статті аналізується стан розвитку туристичної галузі Рівненської області. Проводиться розрахунок соціального та економічного ефектів від становлення туризму в регіоні. Аналізуються основні проблеми на шляху до підвищення ефективності функціонування туристичних підприємств.

Ключові слова: соціальний ефект, економічний ефект, туристична сфера, туристичні підприємства, валовий регіональний продукт, валова додана вартість туризму, проміжне споживання, випуск.

Світовий досвід вказує, що туристична діяльність являється високорентабельною і динамічно розвинутою сферою господарювання. Так, за даними ВТО у 1998 році світові доходи від туризму дорівнювали 444,7 млрд. дол. США, у 1999 році вони становили 455 млрд. дол. США, а в 2000 році їх обсяг досягнув 475,9 млрд. дол. США [7]. За умови розвитку галузі з такою швидкістю у 2010 році світові доходи від туризму становитимуть 1550 млрд. дол. США, а вже у 2020 році очікується, за даними ВТО, отримати 2000 млрд. дол. США, що у 4,2 рази більше, ніж у 2000 році. Крім того, для значної кількості країн світу туризм являється основним джерелом надходжень до бюджету, чим забезпечує стабільний розвиток їх економік і підвищення добробуту населення.

В економічній літературі все частіше увага приділяється проблемам розвитку та становлення туристичної сфери як самостійної галузі господарського комплексу регіону та країни в цілому. У зв'язку із вказаним, особливого значення набуває визначення та розрахунок мультиплікативного ефекту від становлення туризму. Однак у контексті вказаної проблематики існує ряд перешкод, які не дозволяють комплексно підійти до розв'язання поставлених завдань і оцінити загальний ефект від розвитку туристичної галузі.

Вивченню вказаних питань присвятили свої праці ряд вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них І. Т. Балабанова, А. І. Балабанов, Е. Л. Драчева, Ю. В. Забаєв, Д. К. Ісмаєв, Н. І. Коніщева, Н. О. Кушірович, Г. А. Папирян, П. Самуельсон, В. Нордхаус.

Разом з тим, питання визначення соціально-економічної ефективності становлення туристичної сфери не знайшли однозначного трактування в працях дослідників. А проблемам оцінки економічного ефекту від розвитку туризму в конкретному регіоні, зокрема, в Рівненській області, практично не приділялась увага взагалі.

Враховуючи зазначене, ціль дослідження у даній статті полягає у з'ясуванні подальших теоретичних і науково-методичних основ формування ефективної системи методів визначення та оцінки соціальних та економічних ефектів від становлення туристичної сфери в Рівненському регіоні з урахуванням особливостей стану розвитку місцевого ринку.

Рівненська область володіє достатнім обсягом природних, рекреаційних, трудових та історико-культурних ресурсів для успішного формування і розвитку туристичної діяльності. Так, регіон має один із найбільших в Україні показник залісненості території (40%), що сприяє становленню видових форм туризму.

Із основних типів підприємств туристичної сфери на території Рівненщини знаходяться 78 туристичних фірм, 22 підприємства готельного господарства і 23 санаторно-курортних (оздоровчих) закладів із сукупною середньообліковою кількістю працівників у них 1571 чоловік [6].

Аналіз динаміки попиту і пропозиції неодмінно дає підстави стверджувати про позитивні тенденції в розвитку місцевого туристичного ринку, про що свідчить збільшення обсягів реалізації турів у 3 рази та кількості туристичних підприємств удвічі за незначний період з 2004 по 2009 роки.

Підприємствами туристичної індустрії було надано у 2008 році туристичних послуг 58383 особам, а обсяги доходів у грошовому вираженні досягнули значення у 28857,07 тис. грн. Так, найбільші надходження було отримано від виїзного туризму (8154 тис. грн.), обсяги реалізації якого з 2004 року збільшилися практично у 6 разів. Нарощення обсягів продажів турів для іноземних туристів і внутрішнього ринку відбувалося менш інтенсивно, відповідно у 2,2 і 1,9 разів (у 2008 році відповідно прибутки становили 2600 тис. грн. і 47629 тис. грн.) [6].

Водночас становлення туристичної галузі на Рівненщині має важливе значення і для соціально-економічного розвитку області. Зокрема, внесок туристичних підприємств у розбудову вітчизняної, у тому числі місцевої, економіки розглянемо в рамках двох основних критеріїв, а саме: економічного і соціального ефектів від їх функціонування. Перший аспект проявляється у величині надходжень до бюджетів обласного та державного значень, обсягах інвестиційних вкладень у розбудову інфраструктури галузі; а другий – у покращенні добробуту суспільства (зменшення рівня безробіття, збереження та відновлення природного потенціалу області та історико-культурної спадщини, підвищення життєвого рівня населення тощо).

Становлення та розвиток туризму в регіоні має більший соціальний ефект, ніж будь-який інший вид діяльності, пов'язаний з наданням послуг. Туризм спрямований на задоволення таких важливих потреб людини як відпочинок та оздоровлення. Так, споживаючи туристичні послуги, людина покращує у першу чергу свої фізичний і психічний стани.

Крім того, у рамках такого загального позитивного ефекту на розвиток суспільства, який створює туристичний продукт, розвиток інфраструктури туризму сприяє зміцненню економіки держави за рахунок створення нових робочих місць і розвитку супутніх галузей економіки.

Результати досліджень динаміки зайнятості населення Рівненщини у всіх галузях економіки та в туризмі зокрема вказують на приріст даного показника у туристичній сфері протягом 2004-2008 рр. у 1,3 рази, у той час як по області за вказаний період на таку ж величину чисельність працівників навпаки скоротилась. Збільшення частки зайнятого населення в туризмі (на 0,08%) в умовах загального зростання рівня безробіття слугує доказом нагальності розвитку зазначеної сфери і формування відповідної законодавчої бази (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості зайнятих працівників Рівненської області у розрізі туристичних підприємств протягом 2004-2008 рр., осіб

Чисельність зайнятого населення	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
Всього у Рівненській області; у тому числі	154558	147670	138879	130305	124226
на туристичних підприємствах	187	189	210	221	249

Крім того, порівняльний аналіз темпів приросту суб'єктів туристичного бізнесу та темпів збільшення кількості працівників у ньому говорить про все ще непропорційність розвитку цих показників. Збільшення туристичних підприємств удвічі (із 39 у 2004 році до 78 у 2008 році) супроводжується зростанням чисельності працюючих лише в 1,3 рази (у 2004 році їх чисельність становила 187 осіб, а у 2008 році збільшилася кількість зайнятих до 249

осіб). Однак вказані процеси відбуваються на базі трикратного нарощення обсягів реалізації турів, а, отже, обслуговування споживачів стає більш індивідуалізованим, пристосованим до їх потреб (обсяги реалізації туристичних послуг протягом 2004-2008 рр. збільшилися із 9270,46 тис. грн. до 28857,07 тис. грн.).

Як економічне поняття «ефективність» означає отримання певного ефекту, тобто дієвість результату. Економічна ефективність – це процес господарювання, результат якого виражено певною вигодою, досягнутою при деяких витратах грошових, матеріальних, інформаційних ресурсів і робочої сили. П. Самуельсон для оцінки ефективного функціонування ввів наступне визначення: «ефективність означає наступне: ресурси економіки використовуються настільки ефективно, наскільки можливо задовольнити нужди та бажання людей» [5, с. 124].

Слід зазначити, що позитивний вплив туристичної діяльності на економіку регіону вчені визначають через наступні види економічних ефектів:

- прямий ефект – прибутки від об'єктів I групи: доходи туристичних агентств, готелів, ресторанів, історико-культурних об'єктів та інших підприємств туристичної індустрії, а також доходи магазинів від покупок, що здійснюються туристами;
- непрямий ефект – прибутки від об'єктів II групи: доходи будівельних організацій, банків, постачальників продуктів харчування, комунальних служб, які отримані ними від реалізації продукції та послуг об'єктам I групи, а також заробітна плата робітників I групи;
- індукований ефект – прибуток від об'єктів III групи: доходи інших місцевих резидентів у вигляді заробітної плати, дивідендів, орендної плати та інших видів платежів, отриманих ними від реалізації продукції та послуг об'єктами II групи [3, с. 165-177].

Таким чином, прямий вплив туристичної сфери на розвиток економіки регіону визначається купівельними спроможностями туристів, тобто обсягом туристичних послуг та продукції, що можуть і були куплені відпочиваючими. У свою чергу туристичні підприємства потребують певних витрат, пов'язаних із придбанням товарів і послуг інших секторів економіки. Економічна активність останніх, що стає наслідком купівельної поведінки туристів, і є проявом непрямої дії туристичних підприємств на розвиток місцевої економіки. Непрямі та похідні витрати формують вторинні витрати туристичної галузі.

Під час прямих витрат туристів і непрямих витрат коштів обслуговуючими підприємствами накопичуються дохідні ресурси у формі заробітної плати, орендної плати тощо. Додатковий дохід місцеві мешканці можуть витратити на покупку вітчизняних товарів і послуг, створюючи таким чином новий оберт економічної активності в місцевій економіці.

Економічний ефект від розвитку туризму в регіоні проявляється, перш за все, в якісних параметрах: підвищенні зайнятості населення, а також у стимулюванні розвитку слабких в економічному відношенні регіонів за рахунок підвищення надходжень до державного і місцевих бюджетів, інвестицій тощо [4, с. 53-54].

Оцінка економічного впливу туристичної сфери базується на витратах туристів, які, у свою чергу, класифікують на три групи:

- прямі витрати – це витрати, які несуть туристи на купівлю товарів і оплату послуг у закладах туристичної індустрії, магазинах, кафе, ресторанах;
- непрямі витрати – це витрати, що мають місце в подальших сферах здійснення операцій купівлі-продажу та витікають із прямих витрат (придбання товарів готельними закладами у місцевих товаровиробників);
- похідні витрати – це зростаючі витрати споживачів, що виникають із додаткових особистих доходів, що генеруються прямими витратами [2, с. 78-80].

Хоча й на обласному рівні розвиток туристичної сфери було визначено пріоритетним завданням, однак, внесок підприємств інфраструктури туризму Рівненщини до місцевого бюджету й досі являється незначним.

Результати аналізу динаміки платежів туристичних підприємств до бюджету міста Рівного підтверджують зазначену тенденцію (таблиця 2).

Динаміка обсягів платежів до бюджету міста Рівного суб'єктами туристичної діяльності, 2004-2008 рр.

Назва показника	Роки									
	2004		2005		2006		2007		2008	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Зведений обсяг бюджету м. Рівного	1008,8	100	1307,9	100	1703,3	100	2534,9	100	3339,5	100
Обсяги платежів туристичних підприємств до бюджету м. Рівного	1,150	0,11	1,234	0,09	1,337	0,08	1,749	0,07	2,081	0,06

В умовах значного зростання обсягів реалізацій туристичних послуг протягом 2004-2008 рр. (у 3 рази), за рахунок чого величина показника перевищила 28 млн. грн., а також збільшення чисельності суб'єктів туристичної діяльності у 2 рази, внесок туристичної галузі у доходну частину бюджету Рівненщини зріс лише у 1,8 разів, а його частка у структурі навпаки скоротилася на 0,5%. Перевищення темпів приросту кількості туристичних підприємств над темпами нарощування їх бюджетних платежів не лише є свідченням невідповідності обраної стратегії розвитку підприємств стану розвитку ринку, але й збереження тенденції до тінізації бізнесу, частка якої залишається досить значною.

Величина грошових надходжень від туристичних підприємств, яка у 2008 році становила 2081,47 тис. грн., на наш погляд, все ж являється недостатньою аби забезпечити належний рівень розвитку інфраструктури туризму та пристосування її до сучасних потреб споживачів.

Крім того, сьогодні у статистичній звітності окремо по туристичній галузі не проводиться облік показників діяльності суб'єктів господарювання. Розмежування статистичної інформації по туризму на такі види економічної діяльності як «діяльність готелів і ресторанів» і «діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку і розваг» не дає можливості чітко визначити повний економічний ефект від його розвитку як на обласному рівні, так і в межах державної економіки.

Розрахунок та оцінку вкладу валової доданої вартості туристичної сфери в економіку Рівненщини будемо проводити відповідно до методики, розробленої та затвердженої спільно Державною туристичною адміністрацією України і Державним комітетом статистики України (наказ від 12.11.2003 р. № 142/394 «Про затвердження методики розрахунку обсягів туристичної діяльності»); а також методичних рекомендацій Державного комітету статистики України (наказ від 14.01.2005 р. № 13 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо квартальних розрахунків валового внутрішнього продукту виробничим методом») [8]. Вказані методики визначають систему показників, єдиних за змістом і порівняних на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, що характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на економіку країни або регіону.

Оцінка економічної ефективності та соціальної важливості розвитку туризму здійснюватиметься у відповідних сукупних базових показниках, визначених і розрахованих спеціально, оскільки туризм не визначений як окремий вид економічної діяльності у

міжнародному класифікаторі видів економічної діяльності та Державному класифікаторі України ДК 009-96: Класифікатор видів економічної діяльності [8].

Вагомість туризму для національної економіки, зокрема, на рівні області, є нечітко визначеною, оскільки в загальній кількості спожитих у певному періоді товарів і послуг (у тому числі за кожною з галузей економіки) неможливо виокремити ту їх частину, що припадає на споживання туристів, тобто забезпечене лише завдяки туристичній діяльності і залежить від грошових витрат туриста.

Практично неможливо із загальної кількості продаж виділити частину товарів або послуг, придбаних туристами (наприклад, обсяг спожитих туристами продуктів споживання або послуг зв'язку). Виходячи із зазначеного, за доцільне вбачаємо провести розрахунок економічного ефекту лише від первинного туристичного споживання, яке зумовлене попитом споживачів на товари та послуги, що створенні суб'єктами туристичної діяльності (туристичними підприємствами, санаторного-курортними (оздоровчими) закладами, підприємствами готельного господарства).

Динаміку та обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України характеризує валовий регіональний продукт (ВРП), який є узагальнюючим показником економічного і соціального розвитку регіону [6]. В основу визначення цього показника покладений виробничий метод. ВРП регіону складається із суми валових доданих вартостей усіх видів економічної діяльності в основних цінах, включаючи податки на продукти.

У національних рахунках використовуються два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю [6].

Зокрема, наведемо загальну схему розрахунку валової доданої вартості туризму (ВДВ_Т) у фактичних цінах у валову додану вартість Рівненської області.

Для оцінки квартальної і річної валової доданої вартості загалом використовується три методи: виробничий, розподільчий і кінцевого використання. У даних розрахунках розглядається виробничий метод, який має важливе значення для аналізу результатів функціонування економіки.

Джерелами інформації для проведення розрахунків слугують дані статистичної звітності суб'єктів туристичної діяльності «№ 1 - Тур» і форма № 2 бухгалтерської звітності «Звіт про фінансові результати».

Розрахунок валової доданої вартості туризму у фактичних цінах виробничим методом здійснюється за наступною схемою:

1. Визначається загальний випуск туризму (В_Т), що являє собою вартість товарів і послуг, які є результатами діяльності господарюючих одиниць – резидентів у звітному періоді.

2. Визначається проміжне туристичне споживання (ПС_Т) як сума вартості товарів і послуг, використаних у процесі виробництва.

3. Розраховується валова додана вартість туризму (ВДВ_Т) як різниця між випуском і проміжним споживанням:

$$ВДВ_{Т} = В_{Т} - ПС_{Т} \quad (1)$$

4. Розраховується питома вага валової доданої вартості туризму у валову додану вартість Рівненської області:

$$d_{Т} = \frac{ВДВ_{Т}}{ВДВ_{обл}} * 100\% \quad (2)$$

Результати розрахунків відображені у формі таблиці (таблиця 3).

Результати досліджень надають можливість більш наочно оцінити економічну ефективність розвитку туризму (у рамках первинного туристичного споживання) в регіоні. Зростання у 3,5 разів валової доданої вартості туризму при одночасному збільшенні обсягів

реалізацій у 3 рази та кількості туристичних підприємств удвічі вказує на підвищення вагомості даної сфери діяльності в розбудові місцевої економіки.

Таблиця 3

Аналіз внеску валової доданої вартості туризму у валову додану вартість Рівненської області, 2004-2008 рр. (тис. грн.)

Роки	Випуск туристичного продукту (В _Т)	Проміжне туристичне споживання (ПСТ)	Валова додана вартість туризму (ВДВ _Т)	Валова додана вартість Рівненської області (ВДВ _{обл})	Питома вага ВДВ _Т у ВДВ _{обл} (d _Т)
2004	9270,46	8065,30	1205,16	5263000	0,023
2005	13292,15	11622,89	1669,26	6613000	0,025
2006	19009,77	16959,81	2049,96	8044000	0,025
2007	22321,44	19081,27	3240,17	10235000	0,032
2008	28857,07	24631,15	4225,92	12793750	0,033

За період з 2004 по 2008 роки валова додана вартість туризму в економіку регіону зросла у 3,5 рази поряд із нарощенням валової доданої вартості по усіх інших видах економічної діяльності лише у 2,4 рази. Таким чином, у сучасних умовах туристична сфера Рівненщини може забезпечувати надходження до валової доданої вартості регіону на суму 4225,92 тис. грн.

Однак внесок туризму до валової доданої вартості області й надалі залишається низьким, що не дозволяє органам місцевого самоврядування суттєво вплинути на розвиток туризму як самостійної галузі економіки Рівненщини. Зокрема, його питома вага за шість років збільшилася лише на 0,01%.

З однієї сторони недостатньо розвинута інфраструктура туристичного ринку Рівненщини, вибірковість у використанні маркетингового інструментарію на ринку не дають можливості підвищити економічну ефективність діяльності туристичних підприємств. З іншої позиції, диспропорції у розвитку попиту і пропозиції на користь останньої у галузі зумовлюють нераціональне використання природного потенціалу області, що також позначається на даному показнику.

Однак, незважаючи на загальні позитивні зрушення, у туристичній галузі залишається цілий комплекс проблем, що у значній мірі перешкоджають гармонійному розвитку туристичних підприємств у Рівненській області. У першу чергу проблеми стосуються рівня розвитку об'єктів і мережі інфраструктури туризму в області, що значно поступають світовим стандартам якості і відповідності. Оскільки рівень використання природно-рекреаційного потенціалу регіону у значній мірі залежить від ефективності функціонування суб'єктів ринку, то, у даному випадку, можна говорити про втрати, зумовлені даною проблемою у вигляді недоотриманих доходів, а рівень використання ресурсів з метою туризму не можна вважати достатнім.

Не менш важливою перешкодою на шляху до інтенсифікації розвитку туризму в регіоні слугують суперечності і мінливість нормативно-правової бази, яка покликана регулювати основні процеси в галузі. Натомість, велика кількість правових документів, часті зміни в законодавстві та його непослідовність не дають можливості туристичним підприємствам впевнено та відкрито провадити свою діяльність. У свою чергу, тінізація суб'єктів підприємництва даної галузі залишається все ще значною, а їх внесок у розбудову місцевої економіки – незначним.

Крім того, податкова політика, яку практикують і провадять органи виконавчої влади як на державному, так і на регіональному рівнях, спрямована не на сприяння розвитку бізнесу, а на максимальне вилучення коштів у туристичних підприємств. Враховуючи той факт, що

основною метою діяльності підприємства є отримання прибутку, у такий спосіб останні суттєво позбавляються базової мотивації своєї діяльності, що знову ж таки пригнічує розвиток туризму, зумовлює його тінізацію.

Складна економічна ситуація останніх двох років у країні і в світі значно послабила і так невеликий рівень життя населення, його платоспроможність. Як наслідок, споживачі стають все більш вибагливішими до якості обслуговування та цін на туристичні продукти. Невідповідність цінової політики підприємств стандартам якості їх послуг і вимогам попиту на ринку, значно скоротила чисельність подорожуючих із менш платоспроможних верств суспільства та вплинуло на переорієнтацію решти споживачів на користь закордонних турів.

Враховуючи зазначене, ще однією досить вагомою перешкодою у розвитку туристичної сфери як окремої галузі економіки стає низький рівень професійної підготовки кадрів.

Як правило навчання працівників у сфері туризму носить спонтанний характер, що взагалі не повинно таким бути по своїй суті. Крім того, знання іноземних мов працівниками перебуває на вкрай низькому рівні, що лише посилює дисфункцію в організації ведення туристичного бізнесу. Усі вказані тенденції роблять ринок пропозиції туристичних послуг слабко диференційованим, а суб'єктів підприємництва – недостатньо мотивованими до розширення сфери своєї діяльності.

Висновки. Таким чином, становлення туристичної галузі на Рівненщині має важливе значення для соціально-економічного розвитку області. Зокрема, внесок туристичних підприємств у розбудову місцевої економіки проявляється у збільшенні частки зайнятого населення в туризмі в умовах загального зростання рівня безробіття.

Поряд з цим внесок підприємств інфраструктури туризму Рівненщини до місцевого бюджету й досі являється незначним, а його частка у структурі навпаки скоротилася на 0,5%. Величина грошових надходжень від туристичних підприємств все ж являється недостатньою аби забезпечити належний рівень розвитку інфраструктури туризму та пристосування її до сучасних потреб споживачів.

Ситуація, що склалася на туристичному ринку Рівненщини, потребує пошуку доцільних засобів до вирішення існуючих проблем. У рамках загального позитивного нарощування обсягів попиту розвиток пропозиції повинен відбуватися шляхом покращення якісно-цінових критеріїв.

Список використаних джерел:

1. Балабанова И. Т. Экономика туризма : учеб. пособие / И. Т. Балабанова, А. И. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 176 с.
2. Экономика и организация туризма. Международный туризм / [Драчева Е. Л. , Забаев Ю. В. , Исмаев Д. К. и др.] ; под ред. И. А. Рябовой. – [2-е изд.]. – М. : КНОРУС, 2005. – 576 с.
3. Коніщева Н. І. Методичні підходи до оцінки соціальних, економічних та екологічних наслідків розвитку туризму : туристичного-краєзнавчі дослідження / Н. І. Коніщева, Н. О. Кушірович. – [випуск 2] . – К. : Кармаліта, 1999. – 356 с.
4. Папирян Г. А. Экономика туризма / Г. А. Папирян. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 199 с.
5. Самуэльсон П. Экономика. Economics : учеб. пособие / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – [16-е изд.]. – М. - СПб. – К. : Вильямс, 2000. – 688 с.
6. Статистичний щорічник Рівненської області за 2008 рік / за ред. Ю. В. Морозова; відповідальний за випуск Г. О. Стецюк. – Рівне : Головне управління статистики в Рівненській області, 2009. – 955 с.
7. <http://www.unwto.org>.
8. <http://zakon.nau.ua>.

Василькевич Л.О. Оценка социально-экономического эффекта становления туристической сферы Ровенщины в государственном комплексе региона

В статье анализируется состояние развития туристической отрасли Ровенской области. Проводится расчет социального и экономического эффектов от становления туризма в регионе. Анализируются основные проблемы на пути к повышению эффективности функционирования туристических предприятий.

Ключевые слова: социальный эффект, экономический эффект, туристическая отрасль, туристические предприятия, валовой региональный продукт, валовая прибавочная стоимость туризма, промежуточное потребление, выпуск.

Vasykivych L.O. Estimation of social and economic effect of formation of tourist sphere of Rivne at the state region complex

In the article the state of development of the touristic branch in Rivne region is analyzed. It is calculated the social and economic effect of the formation of tourism in the region. The main problems on the way of increasing the effective functioning of the touristic enterprises are analyzed.

Key words: social effect, economic effect, touristic sphere, touristic enterprises, gross regional output, gross surplus value of the tourism, intermediate consumption, output.